

Юрій Зазуляк

**Rebaptizatio ruthenorum: подвійні імена
та конфесійно-культурна ідентичність
шляхти руського походження
в Галичині XV ст.***

Моє початкове зацікавлення особливостями надавання імен серед руської шляхти Галичини пізнього середньовіччя, та їхнім можливим зв'язком зі змінами у конфесійно-етнічній ідентичності цієї шляхти, виникло з критичного прочитання “Історії України-Русі” Михайла Грушевського. У своєму короткому, але водночас проникливому аналізі формування шляхетського стану в Галичині протягом XIV-XV ст., М. Грушевський наголошує на швидких темпах полонізації нащадків галицького боярства після розпаду Галицько-Волинської держави в середині XIV ст. Як приклад, історик наводить два свідчення, які стосуються особливостей укладення змішаних католицько-православних шлюбів серед шляхти Руського воєводства в середині XV ст.¹

Перше свідчення – це угода, укладена Фредром з Плешовичів та Яцьком Бибельським, яка містить обіцянку шлюбу між братом Яцька Сеньком Бибельським та Ядвігою, дочкою Фредра². Угода була записана до перемиських земських актів під датою 2 січня 1441 р. Яцько та Сенько Бибельські походили з родини галицького боярства, представники якої займали чільне місце у складі владної еліти Галицької Русі другої половини XIV – початку XV ст. На середину XV ст. Бибельські все ще залишалися православними, були одними з найбільших землевласників Перемиської землі, але більше не відігравали тієї вагомості політичної ролі, як кілька десятиліть до того, за життя родоначальника родини – боярина Ходка Бибельського. Натомість, Фредри були католиками, можливо німцями за походженням, які осіли в Галицькій Русі наприкінці XIV – початку XV ст., швидко поло-

* Дане дослідження є розширеною і переробленою версією статті, що з'явилася англійською мовою у 2004 році: Zazuliak Y. “Rebaptism, Name-Giving and Identity among Nobles of Ruthenian Origin in Late Medieval Galicia,” *On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350-1600*. Ed. By Thomas Wunsch and Andrzej Janeczek (Warsaw, 2004), 47-60.

1 Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. VI: *Життя економічне, культурне, національне XIV-XVII віків*. К., 1907. С. 238-239.

2 *akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, z archiwum tak zwanego Bernandyńskiego we Lwowie w skutek fundacji A.Stadnickiego* (далі – AGZ) / Wyd. K. Liske (Lwów, 1888). Т. XIII. № 1491.

нізувалися і перетворилися протягом XV ст. на одну з найвпливовіших магнатських родин у регіоні³. Шлюб між представниками обидвох родин мав відбутися через чотири роки після укладення угоди. Найцікавішим у тексті цього документу є важливе застереження, додане очевидно на вимогу Фредра, згідно з яким Сенько, перед тим, як узяти Ядвігу за жінку, мав змінити віровизнання і пройти обряд повторного хрещення. Для дотримання умов угоди на сторони накладался великий заклад розміром 1000 гривень⁴.

М. Грушевський доповнює картину матримоніальних альянсів цієї генерації Бибельських також прикладом шлюбу сестри Сенька і Яцька Духни з Яном Бажі⁵. Одруження Духни Бибельської з „поляком”, як називає Яна Бажі М. Грушевський, теж супроводжувався її переходом у католицизм. Ці шлюби Бибельських, твердив М. Грушевський, мали свідчити про глибокий занепад традиційної православної руської ідентичності галицької боярської еліти та швидке засвоєння ними вартостей польської, латинської культури. У контексті інтенсивної асиміляції нащадків руського боярства, М. Грушевський чи не перший серед істориків звернув увагу власне на появу серед руської шляхти осіб, які носили подвійні імена. Виступи руської етнічної шляхти в джерелах під двома іменами історик розглядав як один з найбільш виразних проявів згаданої асиміляції і пов’язував з конверсіями в католицизм представників руської шляхти.

М. Грушевський оцінював феномен релігійних конверсій та надавання подвійних імен з виразно еволюціоністської і телеологічної перспективи і розглядав їх як один із етапів на шляху до повної колонізації та католизації галицької шляхти руського походження внаслідок польського завоювання Галичини у другій половині XIV ст. Ці оцінки М. Грушевським культурних та конфесійних змін у середовищі місцевої еліти мали виразно політичне забарвлення і доповнювалися моралізаторськими зауваженнями щодо класового егоїзму місцевого боярства та його нездатності «сформуватися тоді

3 Про історію цих родин див.: Пашин С. С. *Перемышльская шляхта второй половины XIV - начала XVI века*. Тюмень, 2001. С. 10-13, 112-115.

4 AGZ. T. XIII. № 1491: *Nob. Fridro de Pleschowicze et nobil. Iaczo de Bibel cum fratre suo Senkone inter se amicitiam contraxerunt ita, quod Fridro desponsavit filiam suam Heduigam pro Senkone de Bibel ita, quod debet ista amicitia finem consequi ita, quod in quatuor annis debet fore copula et cum hac nupcie. Et si aliqua pars hoc non teneret, exempto morte, extunc mille marcas parti tenenti succumbet certi debiti et pevallete (sic) seu vadii. Et eciam idem Senko sub eodem vadio debet se baptizare prius, quam copulam contraheret.*

5 Ім'я Духна або Олюхна, яке часто зустрічається серед жіночих імен руської шляхти у Галичині XV ст., було скороченою версією імені Олена. Порівн.: *quas Michno Olene seu Oluchnye alias Duchnye super medietatem omnium bonorum seu tocius parties* (Ibid. (Lwów, 1903). T. XVIII. № 612). *Nobil Olena alias Oluchna cum filio Iakow de D[browliany] alias Horbacze* (Ibid. (Lwów, 1891). T. XV. № 4617).

в одну збиту фалангу, не зложивши тоді з себе національного табору»⁶. Інтерпретації М. Грушевського необхідно розглядати у контексті польсько-українських історіографічних дебатів другої половини XIX – початку XX ст., які точилися навколо оцінок етноконфесійних стосунків та процесів у Галичині після входження регіону до складу Польської Корони. Як відомо, обидві національні історіографії переносили в минуле модерну концепцію етнічності та нації, репрезентуючи пізньосередньовічні ідентичності населення Галицької Русі як гомогенні і ексклюзивні, і намагаючись, у такий спосіб, встановити чіткі кордони між різними етнічними групами. При цьому, національні відмінності конструювалися насамперед як конфесійні. З цього погляду, цілком природно, наприклад, що висновок М. Грушевського про відсутність у Галичині XVI ст. можновладних родів, «які б держалися української народності», означав для вченого передусім відсутність магнатів, що трималися православного віросповідання.

Репрезентуючи в такий спосіб етноконфесійні відмінності галицького суспільства, *національні* інтерпретації історії Галицької Русі XIV – XV ст. або взагалі ігнорували ті риси ідентичності руської шляхти, які вказували на її амбівалентність та розмитість, чи характеризували їх як *перехідні*, відмовляючи таким чином у праві розглядатися як самодостатні історичні феномени. У межах цього підходу аналіз католизації чи асиміляції руської шляхти зводився фактично до простої констатації факту втрати однієї конфесійної чи національної належності і набуття іншої, не залишаючи місця для розгляду питання про можливі проміжні форми цих ідентичностей чи дослідження можливих способів збереження своєї *руськості* частиною галицького боярства вже після конверсій. У цьому зв'язку дуже характерно, що, вміщуючи свідчення про Бибельських, М. Грушевський не вважав необхідним перевірити, чи шлюб Сенька Бибельського з Ядвігою з Фредрів справді мав місце, чи Сенько прийняв католицьке віросповідання, або чи Ян Бажі дійсно був поляком – факти, які зовсім не виглядають такими однозначними у світлі того, що відомо про цих осіб з джерел пізнішого часу і про які я говоритиму нижче.

Заради справедливості треба зазначити, що, підкреслюючи визначальну роль конфесійного чинника у встановленні меж етнічних груп галицького суспільства XIV–XV ст., українські та польські історики XIX–XX ст. ніколи не мали проблем з тим, щоб віднайти потрібні джерельні свідчення, які промовляють на користь саме такої інтерпретації етно-конфесійних стосунків у пізньосередньовічній Галицькій Русі. Так, у джерелах знаходимо неодноразові спроби представляти шляхту католицького віросповідання насамперед як польську. Для прикладу, часто цитована істориками записка

6 М. Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. V. С. 24.

львівського гродського суду з 3 січня 1446 р. повідомляє про дві групи шляхти, присутні у суді в якості свідків в одній з численних суперечок навколо спадкових прав частини зем'ян руського походження, *nobiles Lachos i nobiles de Ruthenicae geneologia*⁷. Однак, вистачає навіть побіжного знайомства з генеалогією осіб, зачислених до *nobiles Lachos* (Миколай з Романова, Миколай з Давидова, Ян *antiquus* Германовський, Станіслав з Ходорова), щоб переконатися, що усі вони належали до другого, а, можливо, і першого покоління родин руського походження, які перейшли у католицизм. Репрезентація латино-католицького віросповідання як польського присутня також у тексті “Гербів польського рицарства” Бартоша Папроцького. Б. Папроцький подає конверсії братів Стецька і Андрійка Баратинських, чи не останніх з-поміж представників перемиських родин гербу Корчак, які все ще залишалися на початок XVI ст. православними, як їхнє охрещення на *wiare liackq*⁸.

Схожим чином православне віросповідання виділялося як невід’ємна риса руськості. При цьому визначення Русі як національної групи через ототожнення русинів зі східним грецьким обрядом носило переважно негативний, зневажливий чи дискримінаційний характер. Окреслення православних церков як православних синагог є чи не найбільш знаним і поширеним у джерелах проявом подібного способу творення негативного стереотипу Русі та русинів. Термін *synagoga Ruthenorum*, який конструювався як символічна опозиція до правдивої католицької *ecclesiae*, зустрічаємо не лише в католицьких теологічних трактатах, але також у судових актах чи приватних документах, що може свідчити про поширеність цього стереотипу, а також про існування сильного зв’язку між православною та руською ідентичністю у колективній уяві місцевих католиків⁹. Подібний спосіб репрезентації русинів як конфесійної групи взагалі ставив їх поза межами християнської спільноти, про що джерела інколи промовляють з максимальною відвертістю. Одна з судових записок львівського гродського суду з XV ст. у наступний спосіб повідомляє про відмову етнічної руської шляхти складати присягу за руським звичаєм, та їхнє бажання присягати як християни: *recusabant ad Colcza ecclesie Ruthenicalis iurare, sed voluerunt ad crucem sicut Christiani*¹⁰. У панівній теологічно-конфесійній класифікації

7 AGZ. (Lwów, 1889), T. XIV. № 1577.

8 *Herby Rycerstwa Polskiego, na piecioro Xsiąg rozdzielone*. Przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane. Kraków, 1584, 539: *Ci kiedy się na lackq wiare ochrcili*.

9 Див. наприклад: *Ministerialis Nicolaus veniens a [cruce] synagoga Ruthenorum* (AGZ. T. XIV. № 440. 22 червня 1442 р.); *ipsi Falconi cum Fethkone Makowski memorato iuramentum corporale prestare ad rotam circa Synagogam Ruthenorum more scismatorum absque inductore* (ЦДДА у м. Львові, ф. 13 (Перемиський гродський суд), оп. 1, спр. 14, арк. 25).

10 AGZ. T. XIV. № 1277.

русинам як „нехристиянам”, таким чином, часто відводилося місце поряд з іншими групами маргіналізованих, а тому підозрілих та ворожих груп *інших*. Показовим у цьому плані є опис облоги Владиславом Ягайлом Луцька під час його війни зі Свидригайлом у Яна Длугоша, що подає сильно забарвлений у негативні релігійні конотації образ русинів, які обороняли місто. Описуючи взаємні прояви жорстокості, польський хроніст розповідає про ритуальне вбивство взятого у полон молодого поляка. Очоловані воєводою Юршею обложені русини та литовці передали полоненого луцькими євреям; ті вбили його, виточили з тіла кров, а серце, печінку та інші нутрощі, порізавши на шматки, спекли на вогні, димом якого потім обкурили усі башти і стіни Луцького замку. За словами Яна Длугоша, ці магічні, напівлітургійні практики мали захистити Луцьк від штурму польського війська¹¹. Якщо не співучасть, то принаймі співвідповідальність за вчинений злочин, якою наділяє русинів польський хроніст, автоматично пов’язувала їх з ворожим стереотипом євреїв, яких римо-католицька церква та суспільство у пізньому середньовіччі звинувачувала у ритуальних вбивствах християн та об’єднувала разом з еретиками, відьмами та відьмаками в єдину секту чарівників, через яку диявол ширить зло і завдає шкоди християнам.

Однак, з іншого боку, доречним виглядає питання наскільки вищенаведені джерела схильні репрезентувати згадані конфлікти чи класифікувати етнічні відмінності згідно певного, заданого способу. Необхідно враховувати, що наголос на вирішальній ролі конфесійного чинника у перебігу війни зі Свидригайлом, як її змальовує Ян Длугош, чи представлення некатолицьких конфесійних груп як ворожих і еретичних могло бути наслідком надзвичайно нормативного, церковного дискурсу, в межах якого ці свідчення творилися. Безперечним є вплив, який мали ці уявлення та репрезентації на практику польсько-руських стосунків у пізньому середньовіччі та ранньомодерному часі. Однак, безсумнівним виглядає також те, що образ етноконфесійних відносин, які пропонують ці джерела, як і створені на їх основі інтерпретації

11 *Ioannis Dlugosii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*. Instruxit I. Żegota Pauli. Cura et impensis A. Przewdziecki. T. IV. Liber XI (Cracoviae, 1877), 453-454: *Fuerunt etiam Iurszam capitaneum et Lithuanos atque Ruthenos in castro in eam amentiam et tyrannidem affluxisse, ut omnes in Pythonibus et Pythonis retinendi et defendendi castris fiduciam reponerent. Unde petentibus Iuaeis datus fuit ex captivis Polonis unus adolescens forma elegantiorquem continuo cultro in gulam infixis occidentes, extracto ex corpore eius sanguine, ventrem dividunt et corde iecore et aliis intestines e corpore eductis et in pecies minutas divisas, in carbones vivos proicientes, fumo exinde orto omnes castris parietes et angulos, quasi thuris odore, precationes canendo sacrilegas inficiunt, iuramento assecurando Iuirszam et obsessos nullam obsidionis aut expugnationis vim de caetero castro fore nocituram*. Про репрезентацію та стереотипи русинів і Русі у текстах Яна Длугоша див.: Borkowska U. Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. *Kościół i świat poza kościołem* (Lublin, 1983), 172-183.

істориків XIX–XX ст., є дещо однобічним. Він далеко не вичерпує можливий спектр релігійно-конфесійних постав людей тогочасної Галицької Русі, який міг бути дещо ширшим, ніж ексклюзивні католицька чи православна конфесійні ідентичності. У різних контекстах і в різний час чинник конфесії міг набирати відмінних значень і по-різному артикулюватися в поведінці осіб, виходячи поза усталені церковними приписами уявлення про межі тої чи іншої конфесії.

З цього погляду, більш ґрунтовне вивчення феномену подвійних імен дозволить, на мою думку, показати, що процес православно-католицької взаємодії в Галичині міг мати більш складний характер, який не завжди відповідав тезі попередньої історіографії про прямолінійну і однозначну за своїми наслідками асиміляцію шляхти руського походження. Іншими словами, дослідження поширення подвійних імен серед шляхти руського походження в Галицькій Русі має насамперед мету спробувати відповісти на питання, яке відсутнє в аналізі М. Грушевського, а саме: чи конверсії руської шляхти в Галицькій Русі XV ст. означали незворотній розрив з руською ідентичністю¹².

Засновок, з якого виходить пропонований тут аналіз, і який передбачає, що ми можемо виділити окремі масиви імен, характерних для різних етнічних чи конфесійних груп, або, що матеріали антропоніміки можуть слугувати важливим свідченням для дослідження етнічних чи національних відносин у середньовіччі, виглядає доволі проблематичним і не здобув серед дослідників однозначної підтримки¹³. У випадку Галицької Русі XV ст. значна кількість спільних імен, характерних як для польської, так і руської

12 У світлі останніх новаторських робіт Наталі Яковенко про релігійні конверсії української шляхти у католицизм наприкінці XVI – першій половині XVII ст. відповідь на дане питання може здатися навіть занадто очевидною. Н. Яковенко підкреслює релігійну та конфесійну амбівалентність навернених, і також, що важливо у контексті мого дослідження, ідентифікує випадки вживання подвійних імен серед такої шляхти (Яковенко Н. Релігійні конверсії: спроба погляду зсередини. Яковенко Н. *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст.* К., 2002. С. 13-79. Особливо С. 52-53).

13 Див., наприклад, критичні застереження історика, який досліджував середньовічне рицарство у багатоетнічному регіоні Сілезії, і який заперечує релевантність свідчень, що їх надає антропоніміка для встановлення етнічної приналежності представників рицарської верстви (Cetwiński M. *Pochodzenie etniczne i więzi krwi rycerstwa śląskiego, Społeczeństwo Polski średniowiecznej.* Т. I (Warszawa, 1981), 44-46). З іншого боку, можна побачити цілком протилежні твердження про можливість використання імен для дослідження сілезького рицарства. Див.: Jurek T. *Married to a Foreigner. Wives and Daughters of German Knights in Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Century, Acta Poloniae Historica* (Warsaw, 2000), vol. 81, 39-40. Щодо Галичини XIV-XV ст., то спробу розглянути етнічні відносини, виходячи з аналізу даних антропоніміки, було зроблено польським дослідником Янушом Рігером (Rieger J. *Imiennictwo ludności wiejskiej w ziemi sanockiej i przemyskiej w XV w.* (Wrocław, etc., 1977).

шляхти, а також поширеність тих самих форм імен при фіксації їх у письмових документах, спонукає дослідника особливо обережно підходити до використання даних шляхетської антропоніміки для вивчення етнічних чи конфесійних відмінностей. Латинські версії таких імен, як *Iohannes, Gregorius, Georgius, Jurgi, Petrus, Nicolaus, Jacobus, Stephanus* не багато можуть сказати самі по собі про етнічну чи конфесійну належність даної особи¹⁴. Лише у виключних випадках канцелярії гродських і земських судів додавали до подібних імен також етноніми, як це бачимо наприклад у одній з перемиських записок з 1477 р.: *Nobilis Petrus Polonus heres de Zamoszcze recognovit se teneri debiti tres marcas minus fertone nobili Pucehno Rutheno heredi de Zamoszcze etiam*¹⁵. Однак дана записка є радше винятком з правила. Причиною, яка у даному випадку змусила писаря судової канцелярії вдатися до підкреслення різної етнічної приналежності шляхтичів з однаковими іменами є той факт, що обидва належали до двох різних, польської та української родин, які були співвласниками одного села. Натомість канцелярійна практика Руського воєводства в інший спосіб відображала етнічну відмінність руських носіїв такого типу імен, а саме через вживання специфічних лише для руської шляхти форм цих імен. В актах гродських і земських судів руська шляхта виступає під іменами, які, як правило, містили суфікс *-ко*, ка: *Івашко, Івасько, Грицько, Гринько, Яцько, Стецько, Федька, Машка, Маруська*¹⁶. Дані антропоніміки можна без більших вагань застосовувати для встановлення чи підтвердження руського походження шляхти Галичини також у випадку імен, які майже ніколи не зустрічалися серед польської шляхти, як-от *Волчко, Гліб, Данько, Костько, Сенько, Осташко, Левко, Ходко, Федько, Микита*. Однак і тут потрібно пам'ятати про поширення серед польської шляхти імен чи форм їх запису, які на перший погляд можуть здатися властивими насамперед для руської шляхти, і які справді значно частіше виступали у Галичині серед нобілів руського походження (*Богдан, Дмитро, Міхно, Олюхна, Олехно, Пашко*)¹⁷. Варто також відзначити появу у XV ст. серед православної руської шляхти

14 Rieger J. *Imiennictwo ludności wiejskiej*, 6.

15 AGZ. T. XVIII. № 992. 11 березня 1477 р.

16 Див. Rieger J. *Imiennictwo ludności wiejskiej*, 24. Цікаво відзначити випадки, коли форми імен, що були характерні майже виключно для руської шляхти, могли траплятися також серед католицьких родин, як це бачимо наприклад у випадку родини Колодницьких, осілих на передгір'ї Карпат у Стрийському повіті – регіоні переважно русько-волоського осадництва. На акті полюбовної угоди з 1479 р. між Георгієм і Леонардом Колодницькими та Тустановськими у справі вбитого Анджея Колодницького, у переліку його дітей Станіслава, Яна, Анни та Ельжбети згадана також Маруся (*Maruscha*) (AGZ. T. XVIII. № 1303).

17 *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod red. W. Taszyckiego. (Wrocław, etc., 1966), T. 1. Zesz. 2. S. 187-188. Пор. також: Rieger J. *Imiennictwo ludności wiejskiej*, 20.

імен, які традиційно прийнято вважати католицькими. Їхнє поширення можна пояснювати очевидно не лише релігійними конверсіями, але й значно ширшим процесом акультуризації цієї шляхти. Так, один з синів Данила з Лютовні носив ім'я Сигізмунда, у той час, як двоє його рідних братів мали цілком традиційні для руської шляхти імена Стецька і Петра¹⁸.

Вищенаведені особливості фіксації імен у галицьких джерелах досліджуваного періоду суттєво звужують горизонт можливостей зрозуміти ономастичну культуру людей Галицької Русі пізнього середньовіччя. Дослідникові, який стикається з розмаїттям надавання та вживання подвійних імен у галицькому суспільстві XV ст., доволі важко, майже неможливо, пояснити цей феномен галицької антропоніміки виключно у термінах релігійних конверсій. З одного боку, вживання подвійних імен було доволі поширеним серед самої католицької шляхти – Фелікс-Беняш з Орська¹⁹, Теофіл-Петро з Порохника²⁰, Теофіл-Богумил з Гроховичів²¹, Ян-Себастьян з Берестян²². З іншого боку, у джерелах бачимо велику кількість шляхти руського походження – носіїв подвійних імен – про чю конфесійну ідентичність, на основі їхніх імен, ми не можемо сказати нічого певного: Протасій-Івасько з Борщова²³, Богдан-Глібко, син Іваська з Братковичів²⁴, Павло-Пархомій з Дублян²⁵, Грицько-Богдан з Дубрави²⁶, Анна-Огафія, дочка Грицька-Богдана з Дубрави²⁷, Миколай-Міхно Корналовський²⁸, Ігнат-Лев (*Lewo*), князь з Кунратова²⁹, Мілохна-Василіса з Борщовських, дружина Григорія-Грицька з Вовчуків³⁰, Даніель *alias* Ванько Лагодовський зі Станимиру³¹. Поширеною була також канцелярійна практика додавання під час запису шляхти-русинів, особливо з таким іменем, як *Iohannes*, також специфічно „руських” форм цього імені, як Івасько, Іванко чи Івашко: *Ioan alias Iwasko heres in Brathkovicze*³², *Iohannes alias Iwanko officialis gsi. Nicolia de Gologori*³³, *Iohannes alias Iwasko Czemyerzynsky*³⁴, *Iwan Iohannem*

18 AGZ. Т. XVIII. № 1845.

19 Ibid. Т. XVIII. № 4132. 15 квітня 1503 р.

20 Ibid. Т. XVIII. № СХСV. 12 січня 1501 р.

21 Ibid. Т. XVIII. № 2490. 7 січня 1495 р.

22 Ibid. Т. XVIII. № 3790. 7 січня 1495 р.

23 Ibid. Т. XV. № 4269. 25 червня 1484 р.

24 Ibid. Т. XVIII. № 3668. 13 березня 1492 р.

25 Ibid. Т. XV. № 4273. 25 червня 1484 р.

26 Ibid. Т. XV. № 2034. 24 липня 1489 р.

27 Ibid. Т. XV. № 4613. 7 червня 1499 р.

28 Ibid. Т. XVIII. № 1239. 22 червня 1479 р.

29 Ibid. Т. XV. № 198. 9 грудня 1457 р.

30 Ibid. Т. XV. № 4395. 26 березня 1490 р.

31 Ibid. Т. XV. № 4113. 1483 р.

32 Ibid. Т. XVIII. № 1784. 8 квітня 1483 р.

33 Ibid. Т. XV. № 198. 9 грудня 1457 р.

34 Ibid. Т. XV. № 968. 3 січня 1472 р.; № 974. 20 січня 1472 р.; № 3186.

*de Milczicze*³⁵, *Iohannes alias Iwaszko de Buchowicze et de Vhelniki*³⁶, *Iohannis alias Iwaszko de Thessarow*³⁷. Істориків залишається лише здогадуватися, чи у цьому останньому випадку писарям галицьких судових канцелярій ішлося про наголос на виключно православній, руській належності цих шляхтичів, чи, навпаки, на їхньому менш визначеному, “лімінальному”, конфесійному статусі.

Однак, попри часто доволі проблематичний з методологічної перспективи підхід, який постулює зв'язок між антропонімікою та етнічністю, я все ж таки наважуся стверджувати, що у певних випадках факти вживання подвійних імен можна розглядати як елемент етнічної відмінності. Таке припущення, на мою думку, має підстави тоді, коли обидва імені чи форми їхнього запису виразно відсилають до двох різних, назвімо їх умовно “польсько-латинського” та „русько-православного” культурно-конфесійних кіл. Присутність осіб, які вживали такі імена, знаходимо в усіх верствах шляхти Руського воєводства, як серед можновладства та багатії шляхти – Ян-Яцько Порохницький з Розбужа, Ян-Костко Порохницький, Анна-Федька Порохницька, Васько *nomine* Станіслав з Риботичів, Ян-Гліб з Романова, Миколай-Гліб з Сіннова, Михайло-Гліб з Сіннова, Фелікс-Федько з Кутищ, – так і серед дрібних, бідних родин руської шляхти – Станіслав-Данько з Мельнова³⁸, Ян-Панас з Неслухова³⁹, Ян-Яким зі Сорок⁴⁰, Ян-Грицько з Михайловичів⁴¹, Івасько-Прокіп з Пацлава⁴². Подвійні імена також зустрічаються серед осіб, які не належали до шляхетського стану, як це бачимо, наприклад, у випадку Миколая-Микити Ягельчича, рибалки (*piscator*) з перемиського передмістя⁴³. Факти конверсій серед посполитого православного населення Галичини, які, до того ж, могли відбуватися під тиском панів-католиків, засвідчує також відома історикам записка львівського гродського суду з 1466 р. Згідно з текстом цієї записки православний шляхтич Дмитро Лагодовський подав до суду на католика Яна Нарайовського за те, що той перехрестив у католицьку віру свою служницю⁴⁴.

Центральним для розуміння такого типу подвійних імен є специфічний контекст, в якому практика їхнього вживання постала і функціонувала. Власне існування подібних подвійних імен руської шляхти слід розглядати

35 Ibid. Т. XIII. № 3992.

36 Ibid. Т. XVII. № 1227. 15 лютого 1476 р.

37 Ibid. Т. XVIII. № 945. 14 січня 1477 р.

38 Ibid. Т. XIII. № 5028.

39 Ibid. Т. XV. № 752.

40 Ibid. № 4455.

41 Ibid. Т. XVIII. № 2468.

42 Ibid. № 2715-2716.

43 Ibid. Т. XIII. № 5568.

44 Ibid. Т. XV. № 3372.

як наслідок перехрещування православних під час їхніх конверсій у католицизм, яке практикувалося на землях Польської Корони та Великого князівства Литовського у XV–XVI ст.⁴⁵ Як відомо у XV–XVI ст. у різних колах церковної та світської еліти Корони активно обговорювали питання про можливість і потребу перехрещування православного населення земель Корони і Великого князівства Литовського. Папський чи королівський двір не мали єдиної думки щодо цього питання, часто схиляючись до ідеї про необхідність визнання законності православного хрещення. Однак польський католицький єпископат та теологи Краківського університету виробили цілком протилежну, радикально уніформістську, і доктринально досить сумнівну, позицію щодо православних⁴⁶. Декрети, що приймалися на єпископських синодах XV–XVI ст. та написані католицькими теологами у той час трактати всіляко підкреслювали необхідність нового хрещення як центрального елементу політики католизації православного населення. Уся концепція *rebaptizatio Ruthenorum* була невід’ємно пов’язана з репрезентацією християн східного візантійського обряду, що населяли руські землі держави Ягеллонів, як схизматиків або єретиків. Як вже зазначалося, класифікувавши православну церкву, що діяла на землях південно-західної Русі, як єретичну, католицькі теологи таким чином ставили під сумнів легітимність православних церковних ієрархів загалом та їхнє право до виконання церковних sacramentів зокрема. Неминучим наслідком цієї доктрини було перехрещування православних, які виявляли бажання змінити конфесію. У контексті перехрещування, надання нового імені виглядало, принаймі з погляду нормативного католицького дискурсу, важливим “ритуалом переходу”, який символізував розрив зі “східною схизмою” та прийняття у лоно справжньої церкви розкаяного єретика.

У джерелах XV–XVI ст. маємо лише поодинокі свідчення, які чітко акцентують на тісному зв’язку між перехрещуванням і наданням нового імені. Серед судових актів таким свідченням є, наприклад, коротка записка Перемиського земського суду з 16 липня 1471 р., яка стосується Анни-

45 Існує численна література, присвячена проблемі перехрещування православного населення Польської Корони і Великого Князівства Литовського у період XV–XVI ст. Найновіше трактування проблеми, а також літературу предмету можна знайти в роботі о. Ігора Мончака (Mončak I. *Florentine Ecumenism in the Kyivan Church* (Rome, 1987), 233–234. Пор. також: Гудзяк Б. *Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*. Львів, 2000. С. 78–80; Borkowska U. *Treści ideowe*, 176–178.

46 Твердження, що хрещення, здійснене поза межами правдивої, істинної церкви є недійсним, не раз ставало предметом критики з боку ієрархів католицької церкви. Для прикладу під час релігійних полемік пізньої античності практика перехрещування, яку до того ж підтримували донатисти, гостро засуджувалася святим Августином. (P. Cramer, *Baptism and Change in the Early Middle Ages* (Cambridge, 1993), 127).

Федьки, дочки Олександра Порохницького. Запис у надзвичайно чіткій спосіб говорить про залежність між зміною конфесії та новим іменем цієї шляхтянки, підкреслюючи, що раніше у „руській вірі” ця шляхтянка називалася Федька, тоді, як тепер, після свого повторного одруження, носить ім'я Анни: *Generosa Anna, conda in Ruthenica fide Fyethca nomine, filia bona memorie generosi Alexandri de Prochnyk, subdapiferi Premisliensi, contoralis olim nobilis Iwaschkonis filii Clymaschkonis de Rudyloicze, nunc vero consors nob. Andree de Mykulicze*⁴⁷. Інший подібний запис знаходимо у актах львівського католицького консисторського суду з 12 вересня 1488 р. У ньому йдеться про те, що жінка на ймення Софія коротко повідомляє під присягою присутнім членам львівської консисторії історію свого невдалого шлюбу з якимось *Ilko alias Stanislaus nomine post baptismum* та її наступну конверсію у римо-католицьке віросповідання. Софія, яка після свого переходу у католицизм фігурує як *quondam Ruthena*, оскаржує Ілька у згвалтуванні перед шлюбом та постійному насильстві з його боку. З тексту складається враження, що очевидно саме жорстоке поводження цього чоловіка відіграло вирішальну роль у конверсії Софії, яка у такий спосіб сподівалася апелювати до церковних інституцій, щоб отримати якийсь захист: *Zophia mulier quondam Ruthena ratificando dicta testium in causa matrimoniali prestitit iuramentum, quod violenter existens Ruthena per quondam Iliam Ruthenum rapta et per vim cognita, cuiquidem Ilko alias Stanislaus nomine post baptismum assignato commanebat, semper in matrimonium dissenciendi, et ob hoc propter huiusmodi violenciam baptismum suscepit*⁴⁸.

Коли йдеться про нарративні джерела, то промовистий приклад цієї залежності подає Бартош Папроцький у вже згадуваній розповіді про конверсію представників родини Боратинських, вміщену в його описі гербу Корчак. Подаючи короткі відомості про життя Стецька і Андрійка Боратинських, що проживали наприкінці XV – на початку XVI ст., Б. Папроцький зазначає, що обидва перейшли у католицьку віру, і після свого перехрещування змінили також свої імена. Стецько отримав ім'я Ян, а Андрійко став Анджеєм⁴⁹. Взаємозалежність між конверсіями та новим іменем можна також побачити у оповіданні Я. Длугоша про чудесний порятунок несправедливо засудженого до смертної кари мешканця Любліна Станіслава-Іванека⁵⁰. Подвійне ім'я (*Stanislaus alias Iwanek*) головного протагоніста цього чуда виступає тут у контексті інших цікавих фактів біографії цього бідного селянина (*humilis sortis et rusticani generi vir*), які наводить Я. Длу-

47 AGZ. T. XVIII. № 254.

48 *Acta officii consistorialis Leopoliensis antiquissima.* / Edidit Guilelmus Rolny. Vol. I: 1482-1489 (Lwów, 1927), № 2251. September 12, 1488.

49 *Herby Rycerstwa Polskiego*, 539.

50 Ioannis Dlugosii ... *Historiae Polonicae*, Lib. XII, p. 128-129.

гош у своїх „Аналах”, а саме його руського походження та недавнього переходу на католицизм: *ex scismaticis parentibus Ruthenis ortus et recenter ad fidem orthodoxam conversus*.

Свідчення, в яких взаємозалежність конверсій і прийняття нового імені виражена настільки недвозначно, так само, як і поширення запису осіб з-поміж руської шляхти під двома іменами у своїй більшості походять з середини – другої половини XV ст. Найстарший за часом випадок вживання подвійних імен, що мені вдалося виявити, датується початком XV ст. і стосується Гліба-Яна з Романова⁵¹. Він згаданий як *Iohanne dicto Hlib de Romanow* на документі з 1 червня 1410 р., серед свідків угоди про купівлю села Черепин, укладену Андрієм-Чурилом зі Стоянців та Осташком з Давидова. Не важко помітити певну хронологічну розбіжність між першими свідченнями про релігійні конверсії руського боярства у Галичині та першими віднайденими згадками про їхні подвійні імена. Про численні випадки переходу руських боярів у католицьке віросповідання вже за часів Казимира Великого інформує у своїй хроніці Ян Длугош. Про успіхи поширення католицької віри серед руського населення Галичини у другій половині XIV ст. повідомляє також булла папи Григорія VI з 1375 р.⁵² Якщо співставити ці свідчення з тим, що нам відомо про життя окремих представників боярської групи того часу, то майже не виникає сумніву, що певне число галицьких бояр другої половини XIV – початку XV ст., справді перейшло в католицизм. Припущення про їхні можливі конверсії можна робити лише на основі певних посередніх свідчень джерел. Наприклад у випадку Дмитра з Горая його високі уряди при дворі Казимира Великого та Людовіка Анжуйського, а також його шлюб з представницею малопольської можновладної родини та шлюби його дочок, однозначно вказують на перехід у католицизм. До ймовірних католиків з-поміж руських бояр можна також зарахувати тих, хто відомий як фундатор католицьких костелів та добродієць католицької церкви⁵³. Подібні фундації та записи *pro animo*, зроблені в обмін на зобов'язання кліриків молитися за посмертне спасіння їхніх душ, або душ їхніх близьких родичів, могли відображати актуальні конфесійні симпатії, преференції, а також конверсії донаторів. Однак серед усіх цих посередніх та гіпотетичних слідів відсутній той, який є найбільш цікавим для нашого дослідження. Ми не знаємо жодного представника руського боярства XIV ст., який би виступав

51 AGZ. 1870. T. II. № XXXVII.

52 Див.: Paszkiewicz H. *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego* (Warszawa, 1925), 254.

53 Див. наприклад документ, яким Дмитро Волчкович, протопласта родини Ходоровських, яка належала до впливового боярського клану Корчаків, надав у 1394 р. львівським францисканцям село Ганачів, за що ченці були зобов'язані до молитов за душі померлих батьків Дмитра – Васька Волчковича та Барбари Див.: *Zbiór dokumentów małopolskich* (далі – ZDM). Wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kurasiowa (Wrocław etc., 1969), cz. IV: Dokumenty z lat 1211–1400. № 1075.

у джерелах під подвійним іменем. Нині, враховуючи обсяг наших знань про релігійно-конфесійні стосунки у Галичині наприкінці XIV ст., важко сказати чи могло б це промовляти на користь гіпотези про те, що у той час релігійні конверсії ще не супроводжувалися перехресцуванням та прийняттям нового імені.

Проти цього припущення свідчило б те, що навіть для XV ст., коли джерела стають набагато більш інформативними та чисельними, а перехресцування і надання нового імені перетворюється на загальноприйняту практику, поява у джерелах другого імені є часто виключно грою випадку. З джерел XV ст. відоме достатнє число руської шляхти, які напевне першими у своїх родинах перейшли на католицизм, але про другі імена яких джерела нічого не повідомляють. Про їхні конфесійні уподобання можна здогадуватися знову ж таки на основі того, що відомо про їхні доволі тісні контакти з інституціями католицької церкви, особливо, коли йдеться про пожертви для католицької церкви, які мали виразний “есхатологічний” вимір і були зроблені у момент наближення смерті донатора з думкою про майбутнє загробне існування. Скажімо, за даними львівських гродських та земських актів XV ст. не можна сказати нічого певного про конфесійні уподобаннями Івашка Чемеринського, представника руської шляхетської родини князівського походження. Однак, якщо звернутися до матеріалів львівського католицького консисторського суду, то побачимо, що носій цілком руського імені Івашко Чемеринський у своєму заповіті виступає благодійником ряду місцевих католицьких костелів, що разом з цілком польськими іменами його дітей (Станіслав, Рафал) не може не наштотувати на думку про можливість конверсії⁵⁴. У такому разі чи його подвійне ім'я *Iohannes alias Iwasko Czemyerzynsky*⁵⁵, під яким він час до часу фігурує у джерелах, не треба би було читати як Ян-Івашко. У актах львівської консисторії того ж часу також неодноразово бачимо шляхтича Стецька Бартошевича зі Стрільчич або Жидачева. Його цілком руська форма імені та ймовірне руське походження не повинні проте вводити дослідників в оману щодо його конфесії. Найправдоподібніше Стецько був католиком, на що доволі недвозначно вказує одна з консисторських записок. У записі з 14 листопада 1485 р. якийсь католицький клірик зі Чешок оскаржував Стецька за несплату домовленої плати за відспівування померлих дітей цього шляхтича⁵⁶.

Джерела переважно залишають без коментарів факти вживання подвійних імен. Певним чином це лише посилює враження цілковитої “нор-

54 Acta officii consistorialis. T. 1. № 1398. 3 березня, 1486 р.

55 Ibid. T. XV. № 968. 3 січня 1472 р.; № 974. 20 січня 1472 р.; № 3186

56 Ibid. № 1274: *Ingeniosus Iacobus minister de Czeski petit a nobili Steczkone et eius consorte fertonem pro vigiliis, quas cantavit in funeribus puerorum eiusdem, petens ad solutionem compelli.*

мальності” подібних практик серед руської шляхти та інших верств населення. Персонал гродських чи земських канцелярій не мав, здається, жодних проблем з тим, щоб продовжувати звертатися до вже наново охрещеної руської шляхти згідно зі старим православним іменем. Загалом, враховуючи стан джерельної бази, важко знайти переконливе пояснення, чому дана особа виступає під тим, а не іншим іменем. Ми нічого не знаємо про те, наскільки ті чи інші імена, під якими дійшли до нас представники цієї групи руської шляхти, залежали від їхніх особистих преференцій, „колективної” думки локальної шляхетської громади, сімейних традицій, контексту тих чи інших щоденних інтеракцій та способу їх фіксації у документах. Доволі часто така навернена шляхта відома майже виключно під своїми старими православними іменами. Натомість нові імена, надані їм під час конверсій, потрапляють у центр нашої уваги лише випадково. Для прикладу, згадуваний Ян-Гліб з Романова відомий в усіх, окрім одного, документах лише під своїм православним іменем – *Hlebkone Dyathkowitz de Romanow, Hleb de Romanow*⁵⁷. Так само випадково дізнаємося про друге ім'я Дмитра Мишки з Боляновичів, який належав до однієї з гілок вже згадуваної родини Боратинських – *Nicholaus alias Mythr heres de sorte ipsius Bolanovicze*⁵⁸. Перемиський вїт Ванько з Баличів лише одного разу, на документі запису певної суми для перемиської кустодії, виступає під подвійним іменем Ванька-Валентина⁵⁹. Інколи з документу взагалі важко судити чи йдеться лише про просту помилку писаря судової канцелярії чи джерела нехотячи проговорюються про можливість конверсії, повідомляючи нам про друге ім'я особи. Так, скажімо у львівській судовій записці з 17 грудня 1479 р. про процес між Станіславом Зандковським та представником православної родини Осталовських Андрієм, останнього у титулі акту названо Адамом – іменем, під яким він ніколи більше не згадується⁶⁰.

Можливий спектр способів запису осіб з подвійними іменами у актовому матеріалі Руського воєводства не вичерпується лише свідченнями про представників руської шляхти, які частіше фігурували під старими православними іменами. У джерелах виступають також особи, які більш охоче вживали свої нові, католицькі імена. Так, представник перемиської можновладної родини Порохницьких-Розбужських Ян-Яцько з Розбужа значно частіше виступає у джерелах під своїм другим іменем Ян. Він також ніколи не фігурує у судових записках Перемиської землі одночасно під

57 AGZ (Lwów, 1873), т. IV. № XXIV, XXV; Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r. Wyd. A.Prochazka (Lwów, 1890), № 32.

58 AGZ. T. XVIII. № 4340. 4 березня 1505 р. Поп. Також: *Miska Nicolao de Bolanovicze* (Ibid. T. XIII. DCCC. 20 квітня 1468 р.).

59 Ibid. Lwów, 1880. T. VIII. № LXXIII. Перемишль, 25 квітня 1444 р.

60 Ibid. T. XV. № 4020.

обома своїми іменами. Подібне використання імен у галицьких джерелах того часу нерідко створює враження, що йдеться про дві різні, а не про ту саму особу. Ян-Яцько з Розбора у двох записаних поряд судових записках з 1438 р., які стосуються передачі ним села Хожова його рідному братові Петрові Порохницькому, згадується по чергово то як Яцько, то як Ян⁶¹.

Відсутність сталих і зрозумілих принципів передачі імен такої шляхти у джерелах інколи призводить до суттєвих проблем з ідентифікацією окремих осіб з-поміж її числа. Напевне, найбільш знаний дослідникам шляхти Галицької Русі приклад, який показує наскільки проблематичним може бути встановлення особи через непослідовність з вживанням їхніх імен, стосується Осташка/Станіслава з Давидова. Хронологічно згадки у джерелах про Осташка і Станіслава з Давидова ніколи не перетинаються. Десь близько 1420 р. Осташко Григорович з Давидова, який був одним з найвпливовіших галицьких бояр початку XV ст., перестає згадуватися у джерелах. Натомість майже негайно з цього часу у документах з'являється Станіслав з Давидова⁶².

Прочитання наявних джерел залишає враження, що дуже часто шлюби між православними та католиками творили важливий інституційний контекст у межах якого відбувалося перехрещування та прийняття нового імені. На необхідності нового хрещення православних як умови для укладення змішаних шлюбів, зокрема, всіляко наголошували норми церковного законодавства⁶³. Цей зв'язок між практикою перехрещування та православно-католицькими шлюбами є очевидним, коли звернемося до історії шлюбів представників династії Ягеллонів з XV ст. Загальновідомо, що саме шлюб

61 Ibid. Т. XIII. № 959-960. 26 травня 1438 р.

62 Деякі непрямі свідчення джерел могли б вказувати на те, що Осташко та Станіслав з Давидова – це одна особа. Наприклад, королівський документ з 4 серпня 1421 р., яким підтверджувалися права Станіслава з Давидова на його маєтності, повідомляє, що усі попередні привілеї, які знаходилися у розпорядженні Давидовського, були загублені урядниками королівської канцелярії під час ревізії королівських надань руській шляхті у Городку (*ZDM* (Wrocław, 1975), cz. VII: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418-1434. № 1914). З інших джерельних повідомлень відомо, що єдина така ревізія руських привілеїв, яка мала місце у Городку, відбулася у 1417 р. (Sułkowska-Kurasiowa I. *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie Andagawenów i pierwszych Jagiełłonów* (Warszawa, 1977), 87-88). Це відсилає нас до періоду, коли у джерелах фігурує лише Осташко з Давидова, що у свою чергу дозволяє припустити існування можливості, що Осташко та Станіслав з Давидова були лише двома різними іменами однієї і тої самої особи.

63 Див. наприклад бреве папи Миколая V до віленського католицького єпископа з 26 травня 1452 р. (*Codex epistolaris saeculi XV* (Kraków, 1894), т. 3. № 50: *auctoritate nostra sub censures ecclesiasticis et aliis congruentibus penis districtius interdicis, non permittens huiusmodi matrimonia contrahi, nisi per ipsorum infidelium, cum fidelibus ipsis contrahere volentium, ad fidem huiusmodi primo conversio fiat*).

великого литовського князя Олександра з дочкою московського великого князя Івана Васильовича Оленою дав поштовх до напевно найбільш запеклих дебатів на переломі XV–XVI ст. навколо питання про *rebaptizatio Ruthenorum*, у контексті якого повстали такі ключові тексти з історії православно-католицьких відносин того часу, як *Elucidarius errorum ritus Ruthenici* Йоганна Сакрана та послання папи Олександра VI до великого литовського князя Олександра⁶⁴.

Щодо руської шляхти Галичини, то найбільш промовистим свідченням у цьому плані є вже згадуваний шлюб представників родин Фредрів та Бибельських. Умова про поновне хрещення Сенька Бибельського, яку містить угода, може свідчити про існування певних очікувань та уявлень серед католицької шляхти, якими вони керувалися під час укладення шлюбів з православними. Вказівку на роль шлюбу з католиками як причини конверсій та нового хрещення православної шляхти можна також шукати у випадку наведеного свідчення про Анну-Федьку Порохницьку. У подібний спосіб можна також інтерпретувати джерельне повідомлення з 1466 р. про шлюб сина галицького земського судді Гната з Кутищ з донькою галицького каштеляна Анджея Фредра з Плешовичів⁶⁵. У судовій записці, яка повідомляє про умови укладення шлюбу, син Гната з Кутищ виступає під подвійним іменем Федька-Фелікса. Так само поява осіб з подвійними іменами, як наприклад Ян-Грицько з Михайловичів, усі рідні брати якого носили православні руські імена, пояснюється напевно його шлюбом з представницею руської, але вже зполонізованої родини Хлопецьких – Катериною, дочкою Станіслава Хлопецького⁶⁶. Серед членів руської дрібношляхетської родини Копистенських наприкінці XV ст. бачимо Дороту, дочку Сенька з Кописна, яка судилася зі своїми двоюрідними сестрами Федькою та Анною, дочками Оначка з Кописна⁶⁷. Не виключено, проте, що Дорота, ім'я більш, ніж незвичне для православної шляхти того часу, могло бути другим, католицьким, іменем цієї представниці Копистянських, особливо враховуючи, що у судовому процесі зі своїми кузинами вона виступає як дружина перемиського міщанина Бартоша, який судячи з його імені, міг бути католиком за віровизнанням та німцем або поляком за національністю. Якщо припустити, що Дорота справді було другим католицьким іменем цієї шляхтянки, тоді зміну імені, яким супроводжувався її шлюб з представником католицького міщанства, можна розцінювати не лише як символ релігійної конверсії, але і як знак радикальної зміни соціального статусу, який означав

64 Mončak I. *Florentine Ecumenism*, 252-270.

65 AGZ. Т. XII. № 3186. 20 жовтня 1466 р.

66 Ibid. Т. XVIII. № 2468.

67 Ibid. № 3697.

розрив з тісним світом кланів дрібної підкарпатської шляхти та перехід до цілком іншого соціального середовища – католицького польсько-німецького міщанства Перемишля.

Однак важливо підкреслити, що у Галичині XV ст. православно-католицькі шлюби не вели автоматично до нового хрещення і конверсій православних у римо-католицьку віру. Деякі з поміж руської православної шляхти, одружуючись з католиками, можливо вибирали інші, більш компромісні щодо старої православної лояльності, шляхи вирішення цього питання. Подібну гіпотезу можна висунути виходячи зі свідчення про шлюб православного Грицька з Буховичів та Софії, дочки католика Петра Голомбка з Лесневичів. Не знаходимо жодних вказівок на перехід Грицька у католицизм. Більше того, як показують імена народжених з цього шлюбу синів Грицька, Зигмунта-Богдана та Іваська, існує ймовірність того, що принаймі один з них був також хрещений як православний⁶⁸.

Доволі важко сказати щось напевно про мотиви та уявлення, якими керувалася руська шляхта, продовжуючи надавати старі русинські імена, які були слідом їхньої вже колишньої належності до православного віровизнання. Найбільш ймовірне пояснення цього феномену полягає, очевидно, у чутливості до православної літургійно-календарної традиції. Свята та святі, які були центральними для релігійного світосприйняття у руському православному світі Галичини і які впливали на практику надавання імен, очевидно залишалися все ще значимими також для родин місцевої знаті, яка перейшла на католицизм. Водночас можна також припускати, що вживання подвійних імен виконувало важливу функцію підтримки тягlosti родової пам'яті та ідентичності⁶⁹. Той факт, що доволі значне число руської шляхти вже після своїх конверсій у католицизм продовжувало використовувати старі православні імена, навіть часом коштом нових, наданих під час поновного хрещення, може бути пояснений власне існуванням освячених родинною традицією імен, які передавалися з покоління у покоління, і які становили головний культурний ресурс підтримки родових солідарностей та родової пам'яті. Підставу для такого твердження дають наші знання про генеалогію родин, серед яких побутували подвійні імена.

Звернімося, наприклад, до історії родин перемиських Корчаків – найбільш впливового боярського клану Галицької Русі. Представники Порохницьких, Бибельських, Бажів, Боратинських, Чурилів та Сінновських з першої по-

68 Ibid. Т. XVIII. № 619. 7 березня 1475 р.

69 Ключова роль імен у підтримці та передачі родинної пам'яті та ідентичності є загальновідомою для дослідників традиційних суспільств, зокрема європейського середньовіччя. Див. наприклад: Klapisch-Zuber Ch. "The Name 'Remade': Transmission of Given Names in Florence in the Fourteenth and Fifteenth Century", Klapisch-Zuber. *Women, Family and Ritual in Renaissance Italy* (Chicago and London), 1985, 283-309.

ловини та середини XV ст. без сумніву належали до кола „успішних” руських родин, які доволі безболісно інтегрувалися до владної еліти Руського воєводства. Важливо також, що їхню генеалогію ми можемо прослідкувати, починаючи з середини XIV ст. Вже неодноразово згадуваний Ян-Яцько з Розбора можливо носив своє православне ім'я на честь свого діда Яцька Слонечка – першого відомого нам представника родини Порохницьких. Натомість інший член цієї родини, син Олександра-Олехна Порохницького і племінник Яна-Яцька Розбірського – Ян-Костко – був названий на честь вже свого діда Костка Слонечковича, ймовірно сина Яцька Слонечка. Подібні практики надавання імен можна простежити також у випадку інших родин Корчаків. Син перемиського стольника Яцька Бибельського Ян-Грицько Бибельський міг бути названим також після свого діда або стрія Грицька Бибельського, одного з синів боярина Ходка. Так само вживання у двох послідовних вже покатоличених поколіннях родини Боляновських імені Дмитра могло нав'язувати до родинної традиції і пам'яті про родоначальника родини Боратинських Дмитра Матвійовича. Особливе значення в передачі родинної пам'яті іншої родини Корчаків – Сінновських належало імені Гліб, що можливо вказує на їхнє походження від відомого галицького боярина другої половини XIV ст. Гліба Дворсковича. Гліб було другим іменем одного із синів першого відомого представника цієї родини львівського каштеляна Сенька з Сіннова перемиського земського підсудка Миколая-Гліба з Сіннова та його внука Михайла-Гліба з Сіннова, сина галицького підчашого Якуба з Сіннова.

Православні імена могли також прямо передаватися від батька до сина, незважаючи на конфесійні та культурні зміни, які очевидно відбувалися протягом двох послідовних генерацій. Подібне успадкування батьківського імені виразно проявляється наприклад у випадку шляхетської родини з Микуличів. У 1422 р. Микита Свинчич з Микуличів отримав від Владислава Ягайла кілька сіл у Теробовельській землі. Два десятиліття пізніше, у 1442 р. син Микита Свинчича, який був королівським дворянином, повернув собі ці маєтності, які з невідомих причин були конфісковані у його батька. Що особливо важливо відзначити – це те, що на донатійному документі Владислава III син Микити Свинчича носить ім'я Станіслава-Микити з Микуличів⁷⁰. Теробовлянський староста Сигізмунд з Помор'я, який був сином подільського воєводи Грицька Кірдейовича, теж з'являється часом у джерелах під подвійним іменем Сигізмунда-Грицька⁷¹. Ім'я свого батька Проця з Щебрешина успадковує також Сигізмунд-Проць з Щебрешина, нащадок однієї з найвпливовіших руських боярських родин Галичини другої

70 ZDM. Cz. III. № 605; Cz. VII. № 1927.

71 AGZ. T. XV. № 4553. 13 квітня 1498 р.

половини XIV ст., яка вела своє походження від Дмитра з Горая та Івана з Клеця. Аналогічну ситуацію з трансмісією імен зустрічаємо також у випадку перемиської родини Матвеїв зі Сідлиць. Відомі з джерел другої половини XV ст., брати Ян, Каспар, Григорій, Мацей, Миколай та Андрій Матвеї з Сідлиць, судячи з імен вже були католиками, взяли своє родинне прізвище Матвії від імені свого батька Матвея зі Сідлиць⁷². Друга складова імені галицького підкоморія Анджея Чурила зі Стоянців – *Чурило/Czurylo* – яка стала самоназвою наступних поколінь родини, була насправді спотвореною чи полонізованою формою його православного імені Кирило/Курило. Цікаву трансформацію з використанням імені Грицько спостерігаємо у випадку гілки родини Бибельських – нащадків згаданого Яна-Грицька Бибельського. Під подвійними іменами, одним з яких є Грицько, у перших декадах XVI ст. фігурує один з його синів – Лукаш-Грицько Бибельський, який проте частіше виступає як шляхтич з Нового Міста та Грушатичів. При цьому характерно, що поступово зникає з вжитку стара родинна назва Бибельські, яку заступає нова – Грицьки. Надзвичайно промовистим у цьому відношенні є запис у перемиських гродських книгах з 1544 р., який інформує про судовий процес між дітьми померлого вже Лукаша-Грицька з Нового Міста Вавжинцем та Барбарою з інновроцлавським воєводою Яном з Конєцполя: *Vozny rozew polozyl od Hriczkow na woiewode Innowroclawskiego*⁷³. Практика передачі імені батька до сина, яке часто перетворюється у такий спосіб у прізвище, не було чимось специфічним лише для шляхти руського походження. Подібні випадки зустрічаємо також серед польської шляхти (Влодко з Білки – Фелікс Влодко з Тесарова і Якуб Влодко з Білки). Натомість у контексті нашого дослідження шляхетської антропоніміки важливо підкреслити, що ці старі православні особисті імена, які з часом перетворюються на фамільні, родинні імена вже католицької спольщеної шляхти, ставали чи не єдиними і чи не найважливішими слідами, відображеними в ономастиці, православного руського походження такої шляхти.

Подвійні імена та релігійні конверсії, що стоять за їхнім вживанням, дозволяють простежити різну швидкість, з якою відбувалося як засвоєння нової конфесійної ідентичності так і загалом нових елементів польської шляхетської культури як окремими родинами руської шляхти, так і окремими гілками тих самих родин, що створює враження співіснування різних конфесійних орієнтацій у межах однієї родинної групи. Так, наприклад, виглядає, що вже у середині XV ст. родина Бибельських була конфесійно поділеною. Найправдоподібніше Яцько і Сенько Бибельські залишилися православними. Прихильність перемиського стольника Яцька Бибельського

72 Про родину Матвеїв з Сідлиць див.: Пашин С. С. *Перемышльская шляхта*. С. 95.

73 ЦДА у м. Львові, Ф. 13, Оп. 1, Спр. 23, 2. Ш. 1544 р.

до православного віросповідання засвідчує його особливі стосунки з інституціями православної церкви, зокрема запис у перемишльських земських книгах з 16 серпня 1474 р.⁷⁴ Згідно цього документу Яцько Бибельський надав певні доходи зі своїх маєтків православної церкві святого Василя у Підгородищах, і особисто тамтешньому пароху Прокопові. Важливо, що запис було зроблено *ob salutem anime sui et suorum [pr]edecessorum*.

Щодо перехрещування Сенька Бибельського після його шлюбу з Ядвігою з Фредрів, на якому наполягав М. Грушевський, то у наступних десятиліттях Сенько з Библа завжди з'являється у джерелах лише під своїм православним іменем, а Ядвіга ніколи не згадується як його дружина. Після його смерті, як його вдова виступає якась Анна, якій рідний брат покійного Яцько Бибельський визначає певні маєтки, які Анна має тримати до моменту повноліття своїх дітей. Діти Сенька, які згадуються з цієї нагоди, мають виразні православні руські імена – Костко, Маруся⁷⁵. Не підтверджує факт конверсії Сенька і пом'яник Підгородищинського монастиря, який належав Бибельським і в якому вписувалися імена усіх чи майже усіх представників цієї родини, Дане джерело не містить жодних вказівок на перехід Сенька та його сина Костка в католицизм, на відміну скажімо від споріднених з Бибельськими представників родини Скорутів, конверсії яких відзначено в тексті пом'яника.

Натомість сестра Яцька і Сенька Духна, після свого одруження наприкінці 30-початку 40-х років XV ст. з Яном Бажі, прийняла католицьке віросповідання та стала також вживати друге ім'я – Анна⁷⁶. Сам Ян Бажі з Боллозова, якого М. Грушевський помилково зараховував до польських родин, які досягли могутності в Руському воєводстві за рахунок послаблення таких руських родів, як Бибельські, вів своє походження від Гліба Дворсковича і був таким чином нащадком одного з найвпливовіших місцевих боярських родів Галичини другої половини XIV – початку XV ст. Ян Бажі, репрезентував друге, а, можливо, і третє покоління покатоличеної та сполонізованої руської родини, і був, очевидно, вже охрещений як католик відразу при народженні. Без сумніву католиком був вже батько Яна Бажі, син Дершняка Дворсковича Сенько-Миколай з Ожевичів. При цьому, його перехід у католицизм міг бути одним із найперших подібних прикладів конверсії серед руських родин Корчаків, оскільки на початок 40-х років XV ст. Сенько-

74 AGZ. T. XIII. № 599.

75 Ibid. T. XVIII. № 197. 25 березня 1471 р. У документі також згаданий ще один син Сенька, який називався Долат. Походження цього імені залишається для автора статті нез'ясованим.

76 Ibid. T. XIII. № 1739: *gsa. Anna alias Duchna consors nobili Iohannis Barzy.*

Миколай був уже старшим чоловіком⁷⁷. Незважаючи на те, що родина Сенька-Миколая була одними з перших серед місцевої знаті, хто зазнав конверсій і його діти вже чулися без сумніву католиками, однак і у випадку їхньої антропоніміки все можна знайти сліди живучості православної руської традиції. Так, не виключено, що православне хрещення отримав рідний брат Яна Бажі, ім'я якого постійно подається у джерелах у зменшувальній, характерній для православних русинів формі – Яцько.

Історія наступної генерації Бибельських демонструє виникнення нових ліній конфесійного поділу серед цієї руської родини. Сини Яцька Бибельського, хоча початково хрещені згідно православного обряду, перейшли в католицизм, як про це свідчать їхні подвійні імена – Ян-Грицько та Ієронім-Іван. Очевидно, саме релігійні конверсії дали представникам цієї генерації Бибельських можливість знайти вигідні шлюбні партії в середовищі галицької католицької шляхти. Ієронім-Іван взяв за дружину Ельжбету, дочку кам'янецького каштеляна Петра з Новогороду, а Ян-Грицько був одружений з Анною, дочкою сусіда Бибельських Клеофа з Млодовичів⁷⁸. У той час, як сини Яцька Бибельського Ян-Грицько та Ієронім-Іван вже були католиками, їхні двоюрідні кузени, діти Сенька Бибельського все ще зберігали православне віровизнання.

Цікавий випадок відмінностей і взаємопоеднання різних конфесійних орієнтацій всередині родинної групи демонструє приклад родини Порохницьких. Батько Петра, Олександра та Яна-Яцька Порохницьких Костко Слонечкович хоча напевно залишився православним, був водночас фундатором католицького костелу у родовому маєтку родини – Порохнику⁷⁹. Майже немає сумніву, що двоє з його синів – перемишльський каштелян Петро з Порохника та Ян-Яцько з Розбужа були наверненими католиками. Це особливо чітко помітно з подвійного імені Яна-Яцька з Розбужу, який, до слова, ніколи не фігурує у джерелах під обома своїми іменами одночасно⁸⁰.

77 Згідно з записом у перемишльських земських книгах з 1445 р., Сенько-Миколай з Ожевичів передав управління родинними маєтками і опіку над собою синові Янові Бажі. Вміщена поруч інша записка обговорює взаємозобов'язання Яна Бажі і його рідного брата Яцька з Ожевичів у разі смерті їхнього батька (AGZ. Т. XIII. № 25976 2598).

78 Що шлюби були дуже вдалим з фінансової точки зору засвідчує розмір посагів, які внесли дружини Ієроніма-Івана та Яна-Грицька. Посаг дочки Клеофа з Млодовичів склав 500 флоренів (Ibid. Т. XVIII. № 2600. 13 лютого 1498 р.). Щодо шлюбу Ієроніма-Івана з дочкою Петра з Новогороду, то джерела інформують, що Ельжбета внесла своєму чоловікові 250 гривень посагу, який у свою чергу додав до цієї суми ще 250 гривень віна (Ibid. № 2239. 16 березня 1492 р.).

79 Пор. згадку у документі упосадження костелу, виданому синами Костка: *per genitorem nostrum Costko antea fuit erecta et dotata* (ZDM. Cz. II. № 480).

80 Див. наприклад два послідовні записи з 1438 р. про резигнацію Яном-Яцьком з Розбужа села Хожув на користь Петра з Порохника, в яких він виступає то як Яцько, то як Ян (AGZ. Т. XIII. № 959-960).

Натомість, що стосується Олександра або Олехна з Порохника, то видається, що він залишився православним, або ж після свого переходу у католицизм він не порвав повністю зі своїм попереднім віросповіданням. Його прихильність до православної конфесії випливає з того, що нам відомо про його дітей. Власне, згадувана на самому початку розділу Анна-Федька, щодо якої маємо чітку вказівку на те, що при народженні вона хрестилася як православна, була дочкою саме Олександра з Порохника. Інша його дочка Духна, вийшовши заміж за православного шляхтича Стецька з Добрян, очевидно, взагалі не змінювала віровизнання⁸¹. Подібно подвійне ім'я одного з синів Олександра – Яна-Костка свідчило б за його початкову належність до православ'я. Другий син Олександра також виступає у джерелах під подвійним ім'ям Ян-Музик (Мужик, Менжик, Мьонзек?). Проте, у випадку його другого імені досить важко встановити чи йдеться тут про якусь зменшувальну форму староукраїнського імені, що було правилом у тогочасних джерелах, чи просто про прізвисько. У кожному разі у третій чверті XV ст. серед Порохницьких, якщо судити з їхніх імен, спостерігаємо дуже цікаву конфігурацію їхніх конфесійних та ширше культурних уподобань. Православні чи лише недавно навернені у католицизм діти Олександра-Олехна з Порохника були двоюрідними кузинами вже хрещених при народженні у католицькій вірі дітей Петра з Порохника, серед яких бачимо католицького єпископа Кам'янця Миколая чи Рафала (Рафаеля) Порохницького, названого можливо за свіжою “ренесансною” модою, впливи якого власне тільки починають у той час досягати земель Польської Корони.

Можна отже припустити, що у деяких випадках, у тому числі Олександра Порохницького і його дітей, перехід у католицизм, здійснений представниками однієї генерації, зовсім не означав повного розриву з православним обрядом у наступному поколінні тої самої родини. Виглядає, що руська шляхта після своїх конверсій у латино-католицьке віровизнання аж ніяк не відмовлялася від практики охрещення своїх дітей як згідно з католицьким так і православним обрядами. Таке припущення виглядає можливим у вже згаданому випадку родини Олександра Порохницьких, а також представників родини Боратинських.

Батьками Яна-Стецька і Анджея-Андрійка Боратинських, прийняття якими римо-католицького віровизнання і наступну зміну імен згадує Б. Папроцький, були правдоподібно відомі з судових матеріалів другої половини XV ст. Івашко Гдашицький та Маша-Маргарита, дочка Гліба з Боратина та єдина спадкоємниця Боратина після смерті свого брата Івашка. Як можна судити з її подвійного імені⁸², сама Маша-Маргарита Боратинська була

81 Ibid. Т. XVIII. № 1090. 5 травня 1478 р.

82 Маша або Маруся як друге ім'я шляхтянок, які називалися Маргаритою, часто трапляються у джерелах (*Stanislaus et Petrus, fratres germani dicti Halkowie cum sorore*

новонаверненою католичкою. Однак, внаслідок шлюбу з представником православної родини Гдашицьких, її сини Стецько та Андрійко були початково хрещені як православні. Подібно ймовірний перехід найстаршого сина Волчка з Боратина (його дружина носила те саме подвійне ім'я Маша-Маргарита) Дмитра з Боляновичів не став перепорою для того, щоб його найстарший син, теж Дмитро або Мишка з Боляновичів, хрестився також як православний. Принаймі на таку думку настановує друге ім'я Дмитра Мишки, під яким він згадується у джерелах лише один раз: *Nicholaus alias Mythr heres de sorte ipsius Bolanouicze*⁸³.

Наведені приклади відсутності чітких кордонів між католицькою і православною ідентичностями у середовищі родин перемиських Корчаків у середині XV ст. можна також розглядати як свідчення значного ступеня релігійної та, напевно, етнічної амбівалентності, характерної для нащадків галицької боярської аристократії того часу. Як видається, нав'язувана чи то католицькими, чи православними церковними колами ексклюзивна конфесійна ідентичність, що ґрунтувалася на негативних стереотипах та ворожому ставленні до супротивної конфесії, яку пізніше перейняли без більших застережень національні історіографії XIX ст. не відіграла помітної ролі у випадку цієї вже достатньо асимільованої у польську, латинсько-католицьку культуру, однак все ще свідомої своєї руськості, шляхти.

Ці свідчення про практики надавання та зміни імен складають враження про віровизнання значної частини руської аристократії Галичини середини XV ст. як своєрідний релігійно-конфесійний синкретизм, у межах якого набута римо-католицька віра співіснувала з більш традиційним для цієї групи східновізантійським обрядом. Поєднання двох, з погляду церковно-теологічних доктрин цілком несумісних, віровизнань у випадку цих *gente Rutheni, natione Poloni* було напевно свідомим вибором і частково невід'ємним елементом їхніх життєвих стратегій. З одного боку, перехід у католицизм та полонізація були необхідні представникам руської знаті для забезпечення і утримання своєї високої позиції серед переважно католицького і польського панівного класу. Немає сумніву, що католизація та швидке засвоєння представниками руської боярської верстви норм і

ipsorum germana Margaretha alias Maruscha – AGZ. Т. XV. № 4465; *Margaretha alias Maruscha relicta olim Syenkonis tabernatoris de Stradecz* – Ibid. Т. XV. № 1874. 9 лютого 1487 р.; *Margaretha alias Maruscha de parte sua de Zelechow* – Ibid. Т. XV. № 4232. 30 квітня 1484 р.; *Margaretha alias Marusza*, дочка Михайла з Вірчан – Ibid. Т. XV. № 3141. 6 листопада 1461 р). Немає отже певності, що з огляду на поширеність цього подвійного імені, його друга частина – Маша, Маська, Маруся – не була лише зменшувальною рутенізованою формою від імені Маргарита. У такому разі уся авторська інтерпретація історії конверсій родини Боратинських буде невірною.

83 AGZ. Т. XVIII. № 4340. 5 березня 1505 р.

вартостей польської шляхетської культури були безпосереднім наслідком процесу їхньої інтеграції до складу шляхетського стану Корони, який стає особливо інтенсивним протягом першої половини XV ст., зокрема після реформ 1430–34 рр. Зміцнення ексклюзивної позиції шляхти в суспільно-політичному житті Корони сприяло формуванню культурних вартостей, норм, смаків тощо, які творять окремих стиль життя шляхти, що починає відділяти представників шляхетської верстви від інших соціальних груп. У межах цієї домінуючої, польської шляхетської культури, традиційна православна етнокультурна ідентичність була чинником, що суттєво маргіналізував її носіїв та перешкоджав доступу до переваг і привілеїв, які відкривалися перед членами шляхетського стану. Очікувалося, що для того, щоб претендувати на високі земські уряди, брати активну участь у суспільно-політичному житті землі, воєводства чи королівства, займати впливову позицію на королівському дворі чи знайти вигідну і багату шлюбну партію, нащадки руського боярства мали поділяти також пануючі серед більшості коронної шляхти та можновладства мову та релігію.

На загал, важко відмовити у рації тим історикам, які інтерпретували існування подвійних імен серед руської шляхти як очевидний прояв їхньої акультуризації, що вказував на їхній перехід від православно-руського до латино-польського світу. І, власне, саме такий погляд на проблему знаходимо у М. Грушевського. Однак, водночас, маємо підстави подивитися на подвійні імена руської шляхти не лише як на перехідне явище, але також як особливу рису багатоетнічного і багатокультурного світу шляхти Галицької Русі пізнього середньовіччя. Крім того, вживання старих православних імен новонаверненою у католицизм руською шляхтою дозволяє припустити, що політика перехрещування православних, принаймні на своїх перших етапах, мала доволі обмежений успіх. Практика і особливості перехрещування руської православної шляхти у Галичині вказує на очевидні розбіжності між очікуваннями католицького кліру Польської Корони та поведінкою новонавернених, норми та уявлення шляхетського етосу яких були зосереджені на зберіганні традицій їхніх родів, уособлених у передачі притаманним їхнім родинам імен з одного покоління до іншого.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ
Central European University